

האויבים החדשים של ג'ולני: המיליציות הפרו-איראניות בעיראק

written by אלי קלוטשטיין | 13.05.2025

ארמון הנשיאות בדמשק שימש באפריל השנה כתפאורה למחזה שרק לפני חודשים ספורים היה נראה דמיוני ובלתי אפשרי לחלוטין: אחמד א-שרע, שבעברו לחם נגד כוחות הממשלה בבגדד בשורות אל-קאעידה, ישב לשיחה כמנהיג המדינה בסוריה עם לא אחר מראש שירות המודיעין הלאומי של עיראק. אפילו יותר מוזר, השניים שוחחו על סוגיות של שיתוף פעולה בתחום המלחמה בטרור וביטחון הגבול בין שתי המדינות.

סביר להניח שאף אחד משני האישים הללו לא חשב שמציאות כזאת תתגשם אי פעם, ובוודאי לא אהב אותה. ובכל זאת, המצב החדש אילץ את המדינות הללו להסתגל, לשנות דפוס מחשבה ולהבין כיצד ניתן לשתף פעולה כדי ששתי השכנות לא יגיעו לעימותים שאינם נחוצים לשתייהן.

המצב הזה קיצוני עוד יותר מבחינת המנהיג הסורי, א-שרע, שעד עלייתו המהירה לשלטון התהדר בשם המחתרת מוחמד אל-ג'ולני. תוך חודשים אחדים הוא הפך מטרוריסט לראש מדינה, אחרי שבקושי רב הצליח לנהל עיר קטנה בצפון סוריה, תוך מאבקים פנימיים עם בני בריתו. האתגרים שהתמודד איתם אז לא הכינו אותו לעמדה החדשה הזאת, והוא לא עסק קודם לכן בניהול בסדר גודל כזה.

יתרה מכך: מאירועי החודשים האחרונים, כולל הטבח בעלאווים והעימותים מול הדרוזים, אפשר לקבל את הרושם שא-שרע לא שינה את עורו מבחינה אידיאולוגית ומעשית. בתוך-תוכו הוא כנראה עדיין חושב כמו טרוריסט, בלי יכולת "לשחרר" את נוהגיו הישנים. אבל במקביל הוא נאלץ לפעול בסביבה של החלטות העוסקות במדיניות חוץ, כלכלה ופוליטיקה.

בזירה האזורית מחויב א-שרע להקדיש תשומת לב ניכרת ליחסיו עם עיראק. שתי המדינות חולקות גבול עצום, כמעט 600 קילומטרים אורכו, ושלל סוגיות של אינטרסים משותפים מעסיקות את ראשי המשטר בבגדד ובדמשק. הניסיון להתקרב ולשתף פעולה, ובכלל להחזיר את סוריה למשפחת העמים הערבית, גרם למנהיגי עיראק להחליט באחרונה להזמין את א-שרע לפסגת הליגה הערבית שתתקיים בבגדד ב-17 במאי.

במשך 12 שנים של מלחמת האזרחים הייתה סוריה מנודה מהליגה, ולא הוזמנה להשתתף בכינוסים שלה. רק לפני כשנתיים התירו המדינות הערביות לבשאר אלאסד לחזור לדיונים איתן, אך שנה וחצי לאחר מכן הוא הודח מראשות סוריה. העובדה שיורשו הוזמן מרמזת על הלגיטימציה שמקבל א-שרע כזכור, לשעבר איש אלקאעידה [?] ממנהיגי מדינות ערב.

אלא שההזמנה הזאת עוררה לא מעט שדים ממרבצם: פוליטיקאים ואנשי מיליציות פרו-איראנים

בעיראק הזדעקו למשמע המחווה הזאת בשל התנגדותם לא-שרע, לעברו ולמעשיו. הם הביעו את אי הנחת שלהם בקול רם, הזכירו את פועלו כאיש אל-קאעידה בעיראק, זעקו בחמת זעם ואף הניעו הליך משפטי למעצרו אם ידרוך על אדמת המדינה.

הנה למשל מה שאמרה מפלגת "דעוה" האסלאמית, שמנהיגה הוא ראש ממשלת עיראק לשעבר, נורי אלמאלכי: היא קראה לממשלה "להבטיח שלכל משתתף בפסגה יש עבר פלילי נקי, פנימי ובינלאומי". לדברי המפלגה, "הדם העיראקי אינו זול, ואלה שהפרו את טוהרו או שביצעו פשעים מתועדים נגדו לא יוכלו להתקבל בברכה בבגדד". גדודי חיזבאללה בעיראק, אחת המיליציות העוצמתיות יותר במדינה, אף הצהירה כי "הפסגות של הליגה הערבית התקיימו בעבר ללא הנשיא אסד, עיראק או לוב. הן בוודאי לא יפסיקו רק כי הפושע אבו-מוחמד אלג'ולני לא משתתף".

כשראו המתנגדים לביקור שקריאות אינן עוזרות, הם עברו לפסים מעשיים יותר: כמה מבעלי בריתו הקרובים של ראש הממשלה מוחמד שיאע א-סודאני איימו לממש את צו המעצר שעוד תלוי ועומד נגד א-שרע אם ידרוך על אדמת עיראק. כמה חברי פרלמנט אמרו כי יגישו תביעה לבית הדין העיראקי בדרישה לעצור את המנהיג הסורי, שלדברי אחד מהם "הרג את אחי הגדול מצפון לבאבל ב-2005". בכיר עיראקי אחר שלח מכתב רשמי לתובע הכללי במדינה בדרישה לנקוט צעדים משפטיים נגד נשיא המדינה השכנה.

במקביל, כחלק ממלחמה פסיכולוגית ותקשורת, גורמים פרו-איראניים בבגדד פרסמו "מסמכים מפלילים" על א-שרע ועברו, שכוללים תיעודים כתובים מלפני עשרים שנה. בין היתר נטען שם כי השתמש בכמה כינויים במהלך השנים, נחשפו לכאורה פרטים על מוצאו, וכן סיפור מעצרו ושחרורו מהכלא בעיראק.

כבר לא יגיע לפסגה

האיש שעומד בלב כל הסערה הזאת הוא ראש ממשלת עיראק, א-סודאני. הוא זה שהזמין את נשיא סוריה לפסגה בבגדד, ועוד קודם לכן שוחח עימו בתחילת אפריל בטלפון כדי לשבור את הקרח ביניהם, כמעט ארבעה חודשים אחרי שא-שרע עלה לשלטון. יתרה מכך, לפי הודעת משרד ראש הממשלה בבגדד, א-סודאני הצהיר על תמיכתה של עיראק "בזכות הבחירה של העם הסורי", לצד דגש ששם על הכורח לשלב את כל הזרמים במדינה בתהליך הפוליטי, "כדי להגיע לעתיד יציב ובטוח בסוריה".

בכך לא תם ה"רומן" בין שני המנהיגים: הם נפגשו שבועיים לאחר מכן בדוחה בהזמנת האמיר שייח' תמים בן חמד אאל ת'אני, ודנו שם בפגישה משולשת בהתפתחויות באזור, במצב בסוריה ובצורך להגן על האוכלוסייה האזרחית והמקומות הקדושים שם.

באותה עת, אחרי היוודע דבר ההזמנה לא-שרע, החלו הצרות של א-סודאני בתוך הקואליציה שלו. הרוחות ב"מסגרת התיאום", הברית העיקרית של הגורמים השיעיים, הפכו סוערות במיוחד.

נורי אלמאלכי, אחד הנציגים השיעים הבולטים שכאמור בעצמו היה ראש הממשלה, עזב בטריקת דלת פגישה עם א-סודאני שעסקה בכך. מפלגתו דחקה בממשלה לבטל את ההזמנה [?] והיא עוד הייתה עדינה. מנהיג ארגון עסאיב אהל אל-חאק, קואליציה שיעית שגם עוסקת בפוליטיקה, הזהיר את ראש הממשלה כי לא יסבול כל "ניסיון למנוע את מעצרו של א-שרע". חבר פרלמנט המזוהה עם הגוש השיעי אפילו הצליח לנקוט פעולות בתוך בית הנבחרים: הוא השיג את תמיכתם של 58 מחברי הבית למכתב שבו דרש את ביטול הזמנתו של א-שרע.

כל היוזמות הללו לא הרתיעו את א-סודאני: הוא הדגיש עד כמה חשוב שסוריה תשתתף ותיוצג בפסגת הליגה הערבית, ואף הוסיף כי "נוכחותו של נשיא סוריה חיונית [?] ללא קשר להליך הפוליטי או לטבע השינוי (בזהות הנשיא) [?] שכן היא מציעה אפשרות להציג חזון חדש של סוריה לעולם הערבי". א-סודאני אפילו חתם את דבריו בהבטחה שארצו "לא תחסוך כל מאמץ לסייע לסוריה ולכבד את בחירותיה הריבוניות".

אף שבתחילה האיומים לא גרמו לא-שרע לבטל את השתתפותו בפסגה, ביום שני בלילה [?] שלושה ימים לפני תחילתה [?] דיווחה התקשורת הסורית שהנשיא החליט לא לממש את ההזמנה. ייתכן, לפי הדיווחים, שהחשש מצו מעצר נגדו הניע אותו לפעולה. במקומו תצא לפסגה משלחת בראשות שר החוץ, אסעד אל-שיבאני.

מחפשים זהות חדשה

אחת השאלות שקשורות לכל האירוע הזה היא מה מקור השנאה לא-שרע. מדוע צבר כל כך הרבה התנגדות בעיראק? פרשנים מעירים שיש שתי סיבות עיקריות לכך שהנשיא הסורי נחשב לאחד האנשים השנואים במדינה השכנה: הראשונה היא חלקו בלחימה בממשלה שקמה בעיראק אחרי הפלישה האמריקנית, כשהיה איש אל-קאעידה. שוב היה זה מאלכי ששימש פה לשיעים רבים: הוא תיאר את מה שקרה בסוריה כ"המרדה", והעיר כי אלה שתפסו שם את השלטון היו בעבר "אסירים בעיראק" [?] התייחסות ברורה לא-שרע, ששהה בכלא במדינה שנים אחדות.

הסיבה השנייה קשורה לעובדה שהמיליציות השיעיות נחשבו עד לא מזמן כחברות פעילות ב"ציר ההתנגדות" השיעי נגד ישראל, שמובילה איראן. משטר אסד היה לבנה אסטרטגית בציר הזה, ונפילתו נחשבת מכה קשה לטהרן. כיום, במסגרת המצב החדש, הם מרגישים כורח מסוים לדבוק במדיניות שמכתיבה איראן נגד פיתוח קשרים עם המשטר החדש בדמשק. הד לגישה הזאת אפשר למצוא בדברים שאמר ח'מינאי עצמו: "הנוער הסורי מוכרח לעמוד עמידה איתנה נגד אלה שתכננו והביאו את חוסר הביטחון הזה", הוא אמר ביחס לסוריה ימים אחדים לאחר נפילת אסד, "ובעזרת האל יתגברו עליהם".

סיבה אחרת היא שרבים מאנשי המיליציות, לפי תיעוד שמצוי בידי הממשל הסורי, לחמו לצד חיילי משטר אסד במהלך מלחמת האזרחים נגד המורדים במדינה. אותן מיליציות נעמדו כעת על הרגליים האחוריות ומונעות מהממשלה בבגד לבסס קשר נגד אותם מורדים, שלמרבה הפתעתן הצליחו לעלות לשלטון בדמשק.

הממשלה העיראקית, אגב, לא יכולה לפטור את הטענה נגד א-שרע בלא כלום, בעיקר בגלל שמבחינה פוליטית יש לה מה להפסיד: בעוד כחצי שנה יתקיימו במדינה בחירות לפרלמנט, וכל צעד של מפלגת השלטון ² שזוכה לתמיכה של הגוש השיעי ³ יכול לעלות לה ביוקר. בכלל, ייתכן שהקשר בין שתי המדינות יעמוד כאחד הנושאים הסוערים של מערכת הבחירות.

מצד שני, יש לעיראק ולסוריה אינטרסים משותפים רבים בשלל תחומים, כולל ברמה הכלכלית, המדינית והביטחונית. כך למשל, בימים האחרונים דובר על כך שלאחר הפסגה הערבית צפויה פתיחתו של מעבר אל-קאים בין שתי המדינות, שבעבר שימש נקודה מרכזית לסחר ביניהן ולמעבר של אנשים וטובין. עיראק גם בוחנת אפשרות לשקם את צינור הנפט שעבר דרך סוריה ויוכל לשמש כנקודת זינוק למכירת נפט לאירופה ⁴ מהלך שהיא מקדמת בשיתוף פעולה עם איראן ורוסיה.

מבחינה ביטחונית יש לבגדד אינטרס לשתף פעולה עם סוריה באבטחת הגבול, במלחמה בטרור ובהברחות, וכן בחסימת המעבר של פליטים. היציבות של סוריה כה חשובה לעיראק, שתמיד חוששת מזליגה של מהומות וחמושים לשטחה ⁵ תסריט הפוך ממה שקרה באמצע העשור שעבר עם ארגון דאעש, שדווקא פרץ מעיראק לכיוון סוריה ⁶ עד שהיא שלחה לדמשק בשבוע שעבר מתנה של 200 אלף טון חיטה, שישמשו להאכלת האוכלוסייה המקומית וימנעו מחאות.

למעשה, בזמן שבו בקרב ההנהגה בבגדד יש חשש מהמשטר החדש בדמשק, הפרגמטיות הנחתה אותה לנתב את היחסים תחילה סביב תחום הביטחון. לכן גם קציני המודיעין היו הראשונים שהגיעו לפגישה עם א-שרע בארמון הנשיאות, ועל כן השיחות דנו בעניין המלחמה בטרור, המאבק בסמים והיחס למיעוטים כגון הכורדים ⁷ סוגיה שיש לה השפעה גם על קבוצות כורדיות במדינות אחרות באזור, ובהן עיראק.

כמו כן, ברמה המדינית מהווה סוריה נתיב לשיח אפשרי של עיראק עם הטורקים. בגדד גם מעוניינת להגיע ליחסים חמים יותר עם בגדד כחלק ממדיניות פיוס אזורית שבה נקטה בשנים האחרונות, שבמסגרתה שיפרה את קשריה עם מדינות כגון ערב הסעודית, האמירויות, ירדן או מצרים.

האם ראשי המיליציות לא יודעים את זה? האם אין להם תחושת אחריות כלפי ארצם, והם לא מעוניינים לקדם אותה? התשובה היא שאולי מדובר בתהליך ש"גדול עליהן", והן לא יכולות לעמוד בפיתוי סביבו.

לפי טענה של חוקרים, המיליציות הפרו-שיעיות בעיראק הודיעו בנובמבר 2024 על הפסקת התקיפות נגד ישראל. מאז הן עמדו מול לחצים אדירים של ארה"ב והממשלה המקומית להתפרק מנשקם, להתנתק מ"ההתנגדות" האיראנית ולעבור לזירה הפוליטית. במקביל, איראן עצמה נלחצת לקיר על רקע התמיכה שלה בארגוני פרוקסי בארצות שונות באזור, ונציגה בלבנון אף הודיע כי לא יתנגד אם הממשלה בבירות תחליט לקחת מידי חיזבאללה את הנשק שלו. אף שלא סביר שטהרן תוותר על הפרוקסי הכי משמעותי שלה, חיזבאללה, לא בטוח שהיא יכולה

להרשות לעצמה גישה זהה ביחס לארגונים שבהם היא תומכת בעיראק.

במצב כזה, מסבירים אותם חוקרים, ראשי המיליציות השיעיות בבגדד ניצבים בלב מסע ² מודע או לא מודע ² של חיפוש עצמי, בניסיון למצוא לעצמם זהות ומטרה חדשות. השינוי בנוף הפוליטי של סוריה סיפק להם הזדמנות להגשים את עצמם מחדש, לנתב את הזעם והצורך בייעוד למטרה שיש לה קשר לארצם, ולהרחיק את אנשיהם מההתנהלות של איראן ² שבזמן אמת הכזיבה אותם.

זה מסתדר להם גם מבחינה דתית: ראשי המיליציות יכולים באופן כזה, בראייתם, לסייע במאבק נגד עליית משטר ג'יהאדיסטי סוני, שעלול להילחם בהם כמאמינים שיעים. כך, סיעות ההתגייסות העממית בעיראק החלו לצייר את עצמן כמגינות האמיתיות של עיראק מפני לוחמי ג'יהאד סונים במדינה השכנה.

המהלך הזה יאפשר למיליציות גם לבסס סיבה להמשך האחיזה בנשק, עשוי בעתיד להרחיב את השפעתן הפוליטית, ואפילו להעביר לידיהן משאבים וכוח אדם ² שנחוצים להן להמשך קיומן. באופן אירוני יוצא שמי שהדיח את האיש שייצג את האינטרסים האיראניים בסוריה הופך לזה שנותן משמעות לקיומם של אינטרסים איראניים בעיראק השכנה.

האם התרגיל הזה יעבוד? תשובה ראשונית קיבלנו כבר כעת: לפחות את ג'ולני המהלך הזה הרתיע.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 13 במאי, 2025